

resnično dosegel z Grogo, Navihanci, Matajevim Matijo in drugimi. Imel je smisel za jezik kakor malokdo. Otikal bi ga, kogar je označil z eno samo, do dna pogojeno besedo. Tudi on se je smejal, kadar je odkrival s svojim bistrim pogledom človeške nerodnosti. Murnik je bil talent, tragičen talent, ki se kljub svoji delavnosti ni mogel prav razmahniti; bil je — kdo ve kje in čemu — izpodrezana rast, ki pa je kljub vsemu gnala z neznansko prirodno silo. Prav je imel tisti, ki je zapisal, da nam je zdaj Slovincem smeh resnično umrl ...

* * *

Vsakega izmed njih bomo ohranili v trajnem spominu.

Sit eis terra levis!

Alfonz Gspan.

ZAKAJ PAČ MUHE MOJ LOVI KASTELIC?

(Iz prešernoslovja.)

Živimo v času stoletnic Kastelčeve Kranjske Čebelice. In njenih bojov. Kaj nam je ona in kaj oni, danes vemo. Ali pa tudi živi v nas in nas je kaj izučilo?

Tudi v teh dneh nismo brez boja. A če si ga pogledamo ob onem pred sto leti, kako značilna in prav za prav žalostna je ta stvar pri nas: za „ogorčence“ zaradi stvari same, za napadene pa zaradi posebnosti naših kulturnih razmer. Ker menda čutijo, da se morajo braniti, sicer ...

Toda „občani“ (dr. Prijatelj v LZ, 1917, str. 315.), tu je vaše področje, na katerem je pri nas še mnogo lavorik! Kako dolgo naj še zaradi skupine, ki ne vidi meje „svojih pravih potov“ (Iv. Cankar, Podobe iz sanj, str. 6.), našim kulturnim tvorcem in oblikovalcem dokazujemo preko potrebe, da smo „ljudstvo Traciiie surove“ (Sonetni venec). Ali naj bodo naši književniki tako nezščiteni? Ali naj jih z olimpijskih višin pustimo same med gorjačarje? Kaj nam niso storili le-ti v naši literaturi že dovolj škode? In potem, ali naj se kar tako operira z videzom, da gre naš *narod* na svoje kulturne delavce?

Dovolite! Saj veste, česa so obdolževali našega Prešerna ob črkah — in zakaj! In česa obtožujejo našega Županciča? In zakaj? Prišli smo torej na zunaj od črk do gledališkega komada, a jedro je ostalo eno in isto!

* * *

Tretje bukvice KČ so izšle prav pred sto leti. In v njih Prešernovi „Sršeni“, med katerimi je meril na urednika:

Čebelarju.

Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic?

„Prodajat“ misli jih namest čebelic.“

Prvi se je baval z njegovo razlago L. P.(intar) v LZ, 1897, str. 117., kjer najprej omenja tedaj običajno razlago: „Posnemajoč Prešernove *sršene*, je bil dal tudi Kastelic v Čebelici natisniti nekatere zabavljice pod imenom *muhe*; zato mu je Prešeren zložil zabavljico.“ Nato pa takoj ugotovi, da so izšle Kastelčeve „Muhe“ šele v KČ, V. (1848), dočim v prvih treh zvezkih njegove zabavljice sploh nimajo niti skupnega imena. Vendar v svojem nadaljnjem izvajanju razlaga ta sršen v bistvu prav tako, samo s to (zaradi gorenje ugotovitve) omejitvijo, da se ta sršen nanaša „samo na Kastelčeve aforizme, ki so bili objavljeni

v prvih dveh bukvicah Kranjske Čebelice“. Nato pa zaključuje: „Prešernova šegavost in zabavljalnost je tedaj vzdela Kastelčevim aforizmom zbadljivo ime ‚muhe‘ in Kastelic je bil samo ali toli navzeten ali ponižen in šegav (?), da je potem sam svoje, pozneje prijavljene moralizovalne izreke naslovil z imenom ‚muhe‘, katero jim je bil vzdela Prešeren.“ S tem, da je Prešeren „pač hotel reči, da so njegovi moralizovalni in pridigarski aforizmi samo omledni posnemki že mnogokrat ponovljenih in pogrelih nauk in svaril brez točne smeri — brez žela“, za kar navaja za zgled Kastelčevi zabavljalci „Fantovskim“ in „Stanovitnost“ ter poziva „razbornega čitatelja“, naj „sam sodi, ali ni tako popevanje pravo muholovstvo“!

Potem se je s tem sršenom točneje bavil še dr. Ozvald leta 1905. v svoji razpravi „Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij“, kjer pravi, da Kastelca „Prešeren tukaj zbada, ker ‚muhe lovi‘, t. j., v Čebelici kroži zaljubljene“. V opombah k besedilu sršena pa še omenja pod črto pri izrazu „muhe lovi“ iz drugega zvezka Čebelice Kastelčevo „pesem ‚Fantovskim‘, v kateri poje o koketnem dekletu, da ‚cvet njeni je ljube ko muhe lovil‘. Izraz muhe loviti pomeni tukaj [v sršenu]: ljubimkati“. Pri drugem verzu pa dodaja pod črto: „Kastelic se je intenzivno pečal s čebelorejo.“

Prof. Grafenauer sledi v svoji čitanki za VII. gimnazijski razred tej razlagi in pravi v opombah, da „se ne nanaša na njegove krotke epigrame (‚Muhe‘ v KČ, V.), ampak na druge njegove muhe, *najbrž zaljubljene*, in na njegove anakreontične pesmi“. Druge vrstice pa ne razlaga in v BL sploh ne omenja, da bi se bil Kastelic bavil s čebelarstvom. A vsaj takrat se še ni.

A jasnega in dobro pogojenega ter za sršen nujno otipljivega žela nam nekako manjka, nekaj nam ne gre prav skupaj, zlasti v zvezi z odgovorom v drugem verzu. Da Kastelic, urednik in založnik, ne bi rajši prodajal svojih čebelic-knjižic kot muh? Da bi ga Prešeren pičil prav zaradi njegovih ljubezenskih muh, takih ali drugačnih, se mi tudi ne zdi prav utemeljeno v njegovi duševnosti. In potem bi bil to še edini izmed sršenov, ki bi ne bil literaren.

* * *

Oblikovno razpade sršen v dva dela, v vprašanje in odgovor. Že v naravi take oblike pa je, da je želo v odgovoru, ne v vprašanju. Vprašanje je bolj splošno in samo zase včasih lahko skoro brezpomembno, svoj pomen pa dobi v zvezi z odgovorom, ker mu služi za čim pregnantnejši poudarek njegove misli. V odgovoru je nakopičena vsa poanta in ostrina žela.

Prešeren ima še dva oblikovno slična epigrama, in sicer: sršen „Novi Pegazus“ (Višnjani, kam ste svojga polža djali?) in zabavljivi napis „Pesmi od posušila močirja“. In v obeh teh dveh epigramih je vsa hudomušnost v odgovoru. Zato je verjetno isto tudi za ta sršen in skušati moramo priti s te strani preko odgovora stvári do dna.

„Prodajat‘ misli jih namest‘ čebelic!“

Urednik in založnik da bi mislil prodajati kaj drugega kot svoje knjižice? In vendar pravi to odgovor čisto jasno. Ker nam stvar na prvi pogled ni evidentna in zaenkrat sploh ne opazimo, kam želo meri, si moramo misliti, da so nam premalo znane tedanje razmere, v katerih je sršen seveda moral imeti svoj namen in želo, ki niti ni smelo biti preveč komplicirano, ker dober epi-

gram tega ne prenese. Kastelčevemu zagonetnemu početju moramo torej na vsak način skušati najti ustrezajoč vzrok. Zakaj torej ne bi Kastelic prodajal svojih čebelic? (Knjižic KČ seveda, o tem ne more biti dvoma. Primerjaj Prešernov sonet Mihi Kastelcu!) Jaz si ne morem misliti nobenega drugega kot tega, da jih več nima ali kvečjemu, da jih v kratkem ne bo več imel ter je v danih razmerah potreben ponoven natis. In s tem hudomušnim želom hoče Kastelca zganiti, da to čimprej stori.

Vemo, da se je KČ v začetku prav dobro prodajala, da sta prav zaradi tega izšla zadnja dva zvezka v večji nakladi (četrti v tisoč, peti v dva tisoč, prvi trije pa v šest sto izvodih) in da je 17. junija 1833. Čop nekako nagajivo pripisal Kopitarju: „Prvi zvezek izide *prihodnjič* v novi izdaji.“ (ZMS, V., 106.) Torej je morala biti stvar že sklenjena in kolikor toliko preračunana, da se bo ponatis prodajal. In ker vemo, kako se knjige ponatiskujejo še danes, sklepamo, da je moralo biti povpraševanje že precej močno in delj časa. Postanek sršena gre v dobo pred februarjem 1832. Ponatis naj bi torej po Prešernovo izšel že obenem s tretjim zvezkom 1832., a je izšel šele „*prihodnjič*“, ob priliki četrtega zvezka KČ v štiri sto izvodih.

In to, da bi se Prešeren zavzel za novo izdajo prvega zvezka KČ, ko je pošel, bi se nam zdelo iz vsega tega, kar o njem vemo, prav verjetno. Hotel in skrbel je vedno za to, da so prišle njegove stvari v javnost. In ko sta bili v Murkovi slovnici 1832. ponatisnjeni njegovi „Slovo od mladosti“ in „Povodni mož“, je bil tega vesel. (Čopu 5. februarja 1932.) Prav tako nam bo pa tudi razumljivo, da Kastelic ni bil kar tako in takoj pripravljen za novo izdajo, česar mu niti ne moremo šteti v zlo. A Prešernu, ki svojega literarnega dela ni motril z denarnega vidika, je bilo seveda kaj blizu, da je zadel Kastelca prav v to točko. In s tega stališča dobi sedaj sršen res otipljivo in jedko želo: *Kaj misliš, da boš muhe prodajal namesto Čebelic?*

In sedaj še te *muhe!* Zdi se mi, da je sršen tem boljši, čim bolj konkretne muhe imamo v mislih. Če je potrebno še metaforično prenašanje pomena od kakih zaljubljenosti ali celo ljubezenskih pesmi, potem želo na tej poti samo še izgubi. Menim tudi, da Prešeren Kastelca ni hotel žaliti, ampak le osmešiti njegovo oklevanje in obotavljanje, da bi se tako tembolj gotovo in čimprej odločil za ponatis, češ, saj drugega izhoda ni. Prav mogoče je pa tudi, da mu je kak konkreten dogodek pokazal ali vsaj nakazal pot v smeri tega izraza z muhami, ko ga je morda kje v licejki ali v stanovanju zalotil pri njih preganjanju ali čemerkoli. Lahko pa, da je vprašanje — prvi verz — sploh le plod invencije — zaradi odgovora in so njegov vznik pospeševali le kaki momenti od presojanja prispevkov, ko je kdo omenil: to niso čbelice, to so muhe. Tako metaforično so o svojem literarnem podjetju med seboj gotovo govorili. Možno pa je še poleg česa drugega seveda tudi to, da so v zvezi s Kastelčevimi epigrami, celo z Muhami, pa naj si bo že na resen ali na šaljav način.

Anton Oven.

M. GORKIJ

Posebni poročevalci moskovskih listov so pohiteli v Sorrento, kjer stalno biva Gorkij. A. Meinova popisuje v „Sovremenem miru“ njegovo belo vilo s plosko streho in mozaikom na tleh, ljubko žlobudranje male vnukinje, ki se uči nemščine, velikanske pomaranče, breskve, z ledom posuto grozdje in vedno svež beli kruh pri kosilu. Ta poročila so zanimiva kot dokaz edinstvenega

stališča Gorkega, ki mu izjemno ne očita sovjetski tisk „veleizdaje“ in kapitalističnega pohujšanja. (Gorkij mora bivati v južnem podnebjju, ker si je kot mladenič po nesrečni zaljubljenosti prestrelil pljuča. Pripomnim še, da je v Sorrentu v slovenski Milkovičevi gostilni med vojno večkrat srečaval jugoslovanske zarotnike. Ne vem, ali je kdo pisal o tem.) Kot star socialni demokrat je Gorkij zaslužil sovjetsko priznanje. Lenin je svoječasnno redno obveščal iz Švice „dragega Alekseja Maksimoviča“ o vseh pomembnih dogodkih v strankinem življenju. Gorkij je Leninu našel v Moskvi bogate pokrovitelje in italijanska vila je bila semenišče za poznejše boljševiške voditelje. Toda, če bomo govorili o Gorkem kot pisatelju, mu ne bomo mogli nakloniti istega nedeljenega priznanja.

Stavec Nikolka, junak ene izmed prvih povesti Gorkega, „Nagajivca“ („Ozornik“, 1897), je dodal v uvodniku k stavku „vedno smo vroče razpravljali o delavski zakonodaji“ še besede: „to se pravi, vedno kvasili neumnosti in bedarije“. Naveličal se je gledati izkoriščanje in hotel „osramotiti uredništvo“. Gorkij sam je pričel pisati na isti način: „Doživljal sem prav mučno napetost, kadar mi je zapiralo sapo kakor pri živčnem napadu. Rad bi kričal, da je steklar Anatolij, moj prijatelj, zelo nadarjen fant, a bo propadel, če mu ne bo nihče priskočil na pomoč, da je tudi Tereza zlata duša in je krivično, da je zašla med prebivalke javne hiše. Na tihem sem koval pesmi o Terezi in Anatoliju, o tem, da ne tali spomladi sneg samo zato, da bi curljala umazana voda v klet, kjer so delali peki, da je Volga krasna reka . . ., toda življenje je sama obupna svinjarija, ki mori duha.“ („Kak ja učilsja pisatj.“ Priročnik za delavske, kmečke in vojne dopisnike. Moskva 1932.) Gorkega glas je široko odmeval po predvojni Rusiji, ker je veljal za izraz hrepenenja milijonskega ljudstva po novem, svetlejšem življenju. Toda revolucijski slavospevi sokolu, ki umira v boju, in hudourniku, preroku zmage, ki pozdravlja burjo, so kmalu postali enolični. Mladina se je svoječasnno navduševala za romantične „bosjake“, ki so hoteli, da bi „postala zemlja nenadno žrtev plamenov ali se razletela v drobce“. („Bivši ljudje“, 1897.) A zdaj so izgubili bosjaki vso privlačnost in vemo, da so bili izmišljeni. Njih idealizacija je izgubila pomen. Gorkij glasnik napadalnega socializma je napovedal vojno vsem buržujem, „ki živijo kakor slepi črvi in ne zapustijo ne pravlje ne pesmi“. („Pesem o Marku“, 1899.) Toda njegova pisateljska sredstva so tako enolična, da obujajo predstavo o povsem buržuj-skem, s plesnobo pokritem lenem ribniku. Vsi junaki Gorkega brez konca modrujejo v svojih krožkih. Proletarski ideolog ne ve ceniti pomena žive človeške osebnosti, ki pa je odločilna pri oblikovanju novega življenja. Samo marksistovska gesla tvorijo pri njem čudeže in spreobrnejo (v romanu „Mati“, 1912) napol kmečko, pobožno nepismeno starko v navdušeno sovražnico carske Rusije. Tendencia slavi zmago na račun umetnostne vrednosti in prepričevalnosti. Debela črta deli ves svet Gorkega v dve sovražni polovici: belo in črno, našo in tujo. Nestrpnost je njegova glavna pisateljska lastnost. Kot samouk sveto veruje Gorkij v zveličavno moč znanosti in kulture, umetnosti in knjig, osorno uči in je vedno manj prepričevalen. V knjigi o ruskem kmetu („O ruskom krestjanstve“, Berlin 1922) je pozabil Gorkij na svoja otroška leta z babico in svetlo postavo škofa Hrisanfa ter piše, da niso nikoli kazali ruski kmetje posebne verske gorečnosti. Saj so branili z orožjem po sovjetih zaplenjeno žito, a niso ganili s prstom, ko so razdrli boljševiki zgodovinske, globoko spoštovane moskovske in kijevske samostane. Vsako ljudstvo hoče samo čim

več jesti in čim manj delati, imeti vse pravice in nobenih dolžnosti, piše Gorkij in doda: a kruto, praznovorno ljudstvo na Ruskem je posebno nedovzetno za državno misel. — „Slabiči naj le umro,“ je rekel Gorkemu kmet blizu Velikega Novgoroda o grozni lakoti leta 1921. ob dolnji Volgi, „zato bodo preostali imeli petkrat boljše življenje.“ Gorkij se naposled strinja s tem „ne ljudomilim, a treznim nazorom“, ker pričakuje, da bo ustvarilo močnejše pokolenje novo Rusijo. Kakor rečeno, revolucija mu pomeni kljub vsemu sunek v bodočnost, in je vse boljše kakor topo životarjenje ruske množice pred vojno. Enostranska in huda „Knjiga o kmetih“ je zanimiva, ker je tu zadnjič poudaril Gorkij zgodovinsko usodno maloštevilnost ruskih izobražencev, „tenke kulturne plasti“, ki so nad sto let junaško poskušali predramiti leno, nemarno ljudstvo. Gorkij imenuje tudi boljševike zadnje žrtve tega poslanstva: „prevzeli so obupno Herkulovo delo čiščenja Avgijevih konjušnic ruskega življenja . . .“ Zato povsem ustrezajo poznejša dela Gorkega zahtevam marksistovskega rodovnika. Iz zadnjega romana „Življenje Klima Samgina“ je že razvidno, da so bili ruski izobraženci samo onemogli črnogledi, razdvojeni mehkužci, dokler niso nastopili boljševiki. Vsi nedostatki Gorkega so postali posebno izraziti v tem debeljem spisu brez dejanja in z neprestanimi razgovori. Pred nami plove, kakor utopljeni po reki, do pet sto oseb, in mi si jih ne moremo zapomniti. Tudi „Hiša Artamonovih“, zgodovina treh pokolenj kapitalističnih izkoriščevalcev, proletarska „Vojna in mir“, je sam razvlečen pravoveren letopis. Posamezni živi prizori tonejo pri Gorkem v morju nestrpnega modrovanja. V njegovih delih pogrešamo tisto notranjo svobodo, ki je prvi pogoj za umetnostno ustvarjanje. V tem oziru je ostal Gorkij neizpremenjen. Še leta 1900. mu je očital Lev Tolstoj, da ne razume narave: „morje se je smejalo“ — čemu to?, da je njegova povest „Foma Gordejev“ po vsebini nemogoča: „Dejanje, ki ga razpletate, ni verjetno.“ Gorkij je kakor vedno mrko odgovarjal: „No, in dečkova mlada leta? Tega si pa menda nisem izmislil!“ — „Tudi to ni dobro,“ je neusmiljeno odgovoril Tolstoj, „oproстите, a tudi pisateljska domišljija ima svoje nujne zakone. Napišite, da se je sestal junak z nevesto na severnem tečaju, in ne bom ugovarjal. A če boste dodali, da sta se na tečaju izprehajala v senci palmovega drevoreda, se bom moral upreti . . .“

Gorkij je mnogo pisal. A izmed vsega, kar je spisal, bodo ostali v književni zgodovini tudi po revoluciji njegovi živi spomini na rojstno Volgo („Otroška leta“, „Med tujimi ljudmi“, „Moje univerze“ i. dr.) in spomini na znane pisatelje: Leva Tolstega, Čehova, Andrejeva. A še pri teh spisih moramo vedno upoštevati tendenco, ki je zakrivila posamezne netočnosti. Gorkij pozna samo stilizirano življenje, sploh ne zna peti „kakor tič na veji“. Ko ga čitamo, se vedno zopet spominjamo na značilen stavek v njegovih spominih: „Med obilico besed sem izgubljal resnico, kakor se izgubijo mastni kolobarčki v vodeni siromakovi juhi.“

N. P.

KNJIŽEVNA POROČILA

Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva. 1932. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 93 str.

V zbirki „Slovenske poti“, ki jo ureja pisatelj Juš Kozak, je založila Tiskovna zadruga drobno knjižico o slovenstvu kot kulturnem problemu. Raz-